

Novohradské hory

krajina odolná i křehká

Soubor textů k hodnotám území

úvodem

Jednotlivé kapitoly představují hodnoty Novohradských hor, jak je definuje spolek Krajina Novohradska. Předkládají význam a jedinečnost území jako celku na základě konkrétních předmětů ochrany, vzácných druhů, krajinných fenoménů, historických souvislostí, ekosystémových služeb a specifických vlastností krajiny klíčových pro život. Kapitoly zpracovali členové a členky spolku a externisté specializovaní na dané téma. Soubor má za cíl přispívat k diskusi o velkoplošné ochraně Novohradských hor a zvědomovat hodnoty tohoto cenného území.

Přírodní bohatství /str. 5

Hory plné vody /str. 11

Klidné hory /str. 15

Otisk člověka /str. 21

Poutní krajina /str. 27

Přírodní bohatství

Martin Hais a kolektiv

Novohradské hory, to je harmonická krajina lesů, luk, pastvin a vod. Velkou část území tvoří hospodářské lesy ve správě státního podniku Lesy České republiky, a to až 81,7 % plochy přírodní lesní oblasti. Mezi nejcennější a naprosto unikátní patří pozůstatky pralesovitých porostů, které jsou dochovány v národní přírodní rezervaci Žofínský prales (102 ha) a spolu s Hojnovodským pralesem (9,19 ha) jsou nejstaršími rezervacemi ve střední Evropě – obě byly založeny v roce 1838 Jiřím Františkem Augustem Buquoyem. Žofínský prales je výzkumná plocha světového významu, pod názvem Žofín Forest Dynamics Plot je součástí Smithsonian Institution Global Earth Observatory (SIGEO).

V pralesích je důležitá přítomnost odumřelé dřevní hmoty, která na sebe váže velké množství druhů hmyzu, mechorostů, lišejníků a hub – zároveň poskytuje prostředí bohaté na živiny pro přirozenou obnovu lesa, v neposlední řadě zadržuje dřevní hmota vodu i v suchých obdobích. Žofínský prales je uzavřen veřejnosti i vlivu vysoké a spárkaté zvěře, která by znemožňovala přirozenou obnovu lesa. 247 druhů lišejníků zaznamenaných na území NPR Žofínský prales představuje 16 % všech známých lišejníků České republiky. Uvnitř Žofínského pralesa víme také o sedmi stech druzích hub viditelných pouhým okem.

Flóra Novohradských hor je v kontextu České republiky významná především výskytem tzv. alpských migrantů, tj. druhů, které mají hlavní rozšíření v Alpách. Mezi

nejnápadnější patří typický druh zachovalých horských lesů řeřišnice trojlistá. Dalším významným druhem je kýchavice bílá – druh mokřadů a pramenišť, který má největší koncentraci výskytu v Česku právě v Novohradských horách. Nemůžeme vynechat ani dřípatku horskou, která má v lesích Novohradských hor a Šumavy centrum svého světového rozšíření, a naopak do Alp zasahuje jen okrajově.

Celková diverzita cévnatých rostlin Novohradska je podmíněna různorodostí stanovišť. K nejzachovalejším biotopům patří horské smíšené lesy, jejichž zbytky jsou v čele s Žofínským pralesem druhově i vegetačně mimořádně cenné i ve středoevropském kontextu. Důležitým biotopem jsou rašeliniště a rašelinné lesy, které hostí unikátní druhy jako kyhanku sivolistou nebo rojovník bahenní.

Nelesní vegetace byla zejména v nižších polohách Novohradských hor drasticky poničena pozemkovými úpravami v průběhu 70. a 80. let dvacátého století. Zejména v nejvyšších polohách ale zbylo několik oblastí, kde stále nalezneme významné druhy vázané na květnaté sušší i vlhké a na živiny nepříliš bohaté louky, pastviny a prameniště. Tyto druhy ustoupily v důsledku změn v hospodaření a vyšších koncentrací živin v celé střední Evropě, proto jsou jejich zbytkové výskyty ochránářsky významné. Jde například o prhu arniku nebo zvonečník černý. Mezi druhy mokřých až rašelinných luk můžeme zmínit orchidej prstnatec májový nebo rosnatku okrouhlolistou. Nápadným druhem vázaným na luční prameniště je pryskyřník omějolistý. Velmi vzácné jsou také částečně masožravá tučnice obecná nebo poloparazitický všivec lesní.

Vedle rostlin lze uvést množství klíčových druhů fauny. Ze zástupců hmyzu jsou nápadnými denní motýli. V okolí Pohoří na Šumavě se vyskytuje několik přísně chráněných druhů jako žlutásek borůvkový nebo perletovec severní

Dřípatka horská (vlevo)
Prha arnika (vpravo)

foto
Jana a Radek Janákoví,
AOPK ČR

i mokřadní. Relativní zachovalost přírodního prostředí Novohradských hor se projevuje ve složení živočichů tekoucích vod. Kromě pstruha obecného potočního, jsou zde velmi vzácné druhy vázané na čistou vodu, mezi které patří střevle potoční, mník jednovousý a perlorodka říční. Důležitým stanovištěm střevle je Jiřická nádrž, kde je však v současné době ohrožena nevyhovující rybí obsádkou pro komerční sportovní rybolov a proto jí hrozí v lokalitě úplné vyhynutí. Z rybí fauny stojí za zmínku i mihule, která je v Česku silně ohroženým druhem. Ta se v Novohradských horách vyskytuje hlavně v horní části povodí Stropnice. Z obojživelníků Novohradských hor a podhůří je důležitý výskyt tří druhů čolků včetně velmi vzácného čolka velkého. Z žab je nutné zmínit rosníčku zelenou a blatnici skvrnitou. Na vodní prostředí je vázána vydra říční a bobr evropský.

Zajímavá je také fauna ptáků zahrnutá do Ptačí oblasti Novohradské hory. Ve fragmentech starých bučin hnízdí datel černý, lejsek malý a žluna šedá. V oblasti se vyskytují datlík tříprstý a jeřábek lesní. V rybníčnatých oblastech Novohradských hor s navazujícími lesními porosty můžeme spatřit orla mořského. K ikonickým druhům savců, kteří snižují přemnožené populace spárkaté zvěře, patří rys

Datlík tříprstý, jeden z hlavních druhů, které jsou předmětem ochrany v Ptačí oblasti Novohradské hory

foto Josef Cink

ostrovid a vlk obecný. V Novohradských horách byl prokázán i výskyt losa evropského. Z menších hlodavců můžeme potkat zajímavé druhy, jako jsou plšík lískový, myšivka horská a rejsek horský. Pestrost prostředí Novohradských hor dokládá i výskyt šestnácti druhů netopýrů.

Současná ochrana přírody v lokalitě je vázána na status Přírodní park Novohradské hory. V rámci soustavy NATURA 2000 jsou Novohradské hory Ptačí oblastí, je zde několik Evropsky významných lokalit, již zmíněná Národní přírodní rezervace Žofínský prales, a několik Národních přírodních památek a Přírodních památek. Výčet by mohl naznačovat robustnost ochrany přírody v Novohradských horách. Opak je ale pravdou. Přírodní park je velice slabý ochránářský statut a evropské ochránářské tituly nejsou vázány na českou legislativu ochrany přírody. Území je možné chránit celkově a v kontextu pouze vyhlášením velkoplošného zvláště chráněného území.

Žofínský prales

foto
Jana a Radek Janákoví,
AOPK ČR

An aerial photograph of a lush, green forested landscape. In the foreground, a small, calm pond reflects the surrounding trees. The forest is dense and covers rolling hills. In the upper left, a small clearing with some buildings and a road is visible. The overall scene is peaceful and natural.

Hory plné vody

Martin Hais a kolektiv

Novohradské hory jsou výjimečně bohaté na vodu. Prameniště a potůčky brázdí členitou krajinu na každém kroku. Je to dáno dílem vysokým ročním úhrnem srážek (okolo 1000 mm/rok), které jsou významně nad republikovým průměrem. To vytváří základ pro napájení vodních toků a nádrží, ale také příspěvek pro podzemní vody. Dalším faktorem je krajinný kryt – převážně lesnatá, rurální krajina Novohradských hor bez větších antropogenních ploch a zpevněných povrchů má vysokou retenční schopnost. Velkokorysý příděl vody vytváří příhodné podmínky pro bohatství přírodních druhů a vše živé.

Významná je přírodní památka Prameniště Pohořského potoka ve vyšších partiích vlhkých luk kolem Pohoří na Šumavě. V Novohradských horách (včetně rakouské strany) pramení řeky Lužnice, Černá, Stropnice nebo Malše, v níž přežívá jedna z mála u nás dosud aktivních populací na čistotu vody velice citlivé perlorodky říční. Malše pramení kousek za hranicí v Horním Rakousku a sbírá vodu z území evropsky významné lokality Horní Malše. Odtud pochází spolu s přítoky řeky Černé přibližně 60 % vodnosti Malše při jejím vtoku do vodárenské nádrže Římov, která zajišťuje pitnou vodu pro cca 400 tisíc obyvatel Jihočeského kraje. Mezi evropsky významné lokality jsou zařazeny také Veveršský potok nebo Bedřichovský potok. Lužnice v novohradském podhůří při vstupu na české území od Gmündu k Suchdolu nad Lužnicí tvoří jedno z posledních

míst u nás, kde je zachován přírodní charakter říční nivy. Dynamika nivy se projevuje pozitivně při povodních tím, že na rozdíl od regulovaných toků dokáže významně zpomalit povodňovou vlnu a snížit její intenzitu.

Novohradské hory mají už teď potenciál vodu akumulovat, pomocí vhodných opatření je možné tuto kapacitu ještě navýšit. Díky nízké intenzitě lidského hospodaření se nabízí obnovování mokřadů, revitalizace prameništ a drobných vodních toků, uvolnění prostoru potočným a říčním nivám a tím zlepšení zasakování vody do půdního profilu i do spodních vod. V širším kontextu Jihočeského kraje to znamená zásobu kvalitní vody a zároveň větší stabilitu mikroklimatu – zmenšování efektu přehřívání krajiny. Vysoký podíl lesa (81,7 %) v Přírodní lesní oblasti Novohradské hory zvyšuje potenciál krajiny Novohradska odolávat klimatickým extrémům. Vysoká lesnatost a dostatečné zásoby vody v krajině snižují negativní vliv letních vln veder, mírní efekt suchých period, ale zbrzdí také odtok přívalových srážek, a tím snižují riziko vzniku povodní.

Kvalitu vody určují už horní partie povodí. Novohradské hory jsou typické historickými nádržemi na splavování dřeva. Takzvané klauzy (Jiřická nádrž, Zlatá Ktiš, Huťský rybník, etc.) se přes dvě století ekosystémově proměňují v jakási horská jezera, která se svou funkcí částečně překrývají s rybníky ve speciálním režimu (adekvátní násada i množství ryb a nezvyšování úživnosti). Pro účely komerčního rybolovu a chovu v podhůří dominantního kapra je horská voda příliš chudá na živiny. Při stávající nedostatečné ochraně území hrozí tlak na zvyšování úživnosti horských vodních ploch, které je naprosto společensky i ekosystémově nepřijatelné. Současný limnologický výzkum ukazuje, že cílené zvyšování úživnosti rybníků kejdou, hnojem, ale i krmným obilím zatěžuje povodí toků živinami a zapříčiňuje nadměrné koncentrace zejména

Potok Různice během povodní, PP Horní Malše na česko-rakouské hranici

foto Klára Matoušková

fosforu, což vede k masivnímu nárůstu sinic a řas v údolních nádržích, jako je Orlík.

Další obohacování vod o živiny (neboli eutrofizace) v horních částech povodí by znamenalo významné snížení kvality vody ve vodárenské nádrži Římov, jež je součástí kritické infrastruktury Jihočeského kraje. Ve zbytku hospodářské krajiny naše povrchové vody trpí nápoem živin. Pokud existují místa, kam živiny lidskou činností z polí a domácností nepřitékají, pak je třeba je chránit v co nejpřirozenějším chemickém stavu. Ze všech hodnot Novohradských hor je právě množství a čistota vody jedním z nejzásadnějších strategických zájmů ochrany pro území samotné jako i pro širší kontext Jihočeského kraje.

Klidné hory

Ondřej Šebestík, Mikuláš Vinař

Zeptáme-li se místních nebo návštěvníků, proč mají rádi Novohradské hory, velká část odpoví, „protože je tu klid“. Jedna z publikací o nejjižnějších českých horách nese název *Za tichem* a začíná větou: „Novohradské hory jsou kraj zalitý tichem.“ Jiná kniha fascinovaná týmž regionem v úvodu poznamenává: „Pohnuté historii se nelze vyhnout ani zde, ozývá se v naléhavém tichu a v šumění pohraničních lesů.“ Josef Kroutvor takto v *Lesních glosách* zmiňuje ticho zlověstné, které křičí do kraje, že byly přervány vazby mezi lidmi, rodiny rozvráceny, domy zbourány a původní obyvatelé vyhnáni. Kulturní i hospodářská trhlina je paradoxně i silnou stránkou kraje. Ticho zlověstné se mění v ticho léčivé a životadárné.

Starými úvozovými cestami, rozlehlými lesy, podél kamenných snosů nebo říček i přes vlhké louky, tam všude je možné putovat a slyšet jen šumění lesa nebo vody. To se odráží v kvalitě ekosystémů. Aby mohly vzniknout pevné a funkční přírodní vztahy, je potřeba dopřát přírodě klid. Cedule u vstupů do přírodních rezervací všude na světě nabádají návštěvníky, aby se chovali tiše. Říkali nám to maminky a tatínkové, když nás poprvé začali brát do lesa. Píše o tom každá zálesácká příručka. „Chovej se tiše a třeba něco zajímavého uvidíš.“

Klid Novohradských hor znamená nízkou míru vyrušení živočišných druhů. Území hostí jednu z mála silnějších populací jeřábka lesního v Česku, což je velmi plachý a skrytý žijící pták. Svůj klid má rád také tetřívek obecný, jehož

Jeřábek lesní
foto Johannes Jensås

populace je však v Novohradských horách již považována za zaniklou. Nízká míra industriálního hluku je klíčová pro vzájemné dorozumívání ptáků v období páření. Ambasadorem klidu ve zvířecí říši je velice plachý rys ostrovid, který v Novohradkách pravidelně vyvádí mladé. Především vlivem pytláčení ale bohužel nová pokolení vždy během několika let zmizí.

Klidné hory jsou zejména lesem. Od srdce hor a lesního chrámu, jímž je nejstarší pevninská rezervace v Evropě Žofínský prales, se klid šíří jako magická síla do zbytku kraje. Klidné hory nejsou příliš lidnaté, vyznačují se nízkým stupněm rozvinutosti infrastruktury, minimálním zastavěním území, malou zemědělskou produkční plochou (vyjma hospodářských lesů), malým počtem ubytovacích kapacit, malým množstvím restaurací a občerstvovacích zařízení nebo minimem sportovišť a atrakcí. Novohradské hory zároveň nepřetíná žádná významná dopravní tepna. Pomalé putování Novohradskými horami nechává do zcitlivělé duše vstupovat krásu přírody i duchovní obsahy

Údolí u zaniklé obce
Stříbrné Hutě
foto Mikuláš Vinař

v husté civilizaci jinak docela vzácné. Chrám je s přírodou provázán jemnou pentlí ticha.

Po západu slunce se nad vrcholky Novohradek rozprostírá hustě zdobená noční obloha s jasně viditelnými hvězdami – v noci je zde skutečná tma. Tma dokonce tak velká, že na vrcholu Myslivna (1040 m n. m.) měla vzniknout observatoř Astronomického ústavu Akademie věd. Proč je důležitá tma? Noční osvětlení má v závislosti na různých vlnových délkách (barva světla) a intenzitě negativní vliv jak na cirkadiánní rytmus a vyplavování spánkového hormonu melatoninu u lidí, tak na přirozený biorytmus živočichů. V Novohradských horách dosud panuje starobylý řád dne a noci.

Industriální oblasti trpí sníženou kvalitou ovzduší nebo občasnými úniky nebezpečných plynů. Novohradsko je těchto vlivů uchráněno, ba co víc, je tvořeno z větší části lesem. Stromy jsou jakousi přírodní klimatizační a čistící jednotkou. Strom do svého okolí distribuuje transpirací vlhkost a v neposlední řadě čerstvé molekuly kyslíku

a vonné i antibakteriální silice. Lesní porosty zachytávají prachové částice a ionizují ovzduší. Lidově řečeno – v lese je čistý vzduch a hezky to v něm voní.

Několik divokých let po konci 2. světové války ustavilo podobu Novohradských hor a zejména Horního hvozdu do dnešní podoby. Opuštěná krajina nevhodná pro intenzivní zemědělství a průmysl dosud nepřilákala, na rozdíl od našich zbylých pohraničních hor, masový turismus. Srovnejme místní poměry s tou částí masivu, která pokračuje na rakouskou stranu, kde zemědělská, tržně-hospodářská a rodová tradice přetržena nebyla. Intenzita produkčních funkcí je v Rakousku nepochybně vyšší, stejně tak větší intenzita turismu, množství sídel, infrastruktury i průmyslu. Přírodní park Novohradské hory je proti rakouské straně divočinou. V hustě zalidněné střední Evropě je to pro 21. století naprosto unikátní dispozice. Klidné hory jsou díky tomu bohaté na vzácné zdroje, jako je ticho, tma, čistá voda, čistý vzduch a prostupnost krajiny.

Nepatřičnými a necitlivými zásahy by o atributy klidu Novohradky přišly. Přírodní rezervace, chráněné krajinné oblasti a národní parky nejsou jen refugiem pro divoce žijící rostlinné a živočišné druhy, v posledku jsou to zóny odpočinku pro lidi, kteří se cítí ve stávající společnosti podobně přetížení, jako přírodní zdroje. To, co by mohlo být vnímáno jako sociální, kulturní nebo ekonomická chudoba, je pro první polovinu 21. století potenciálně největším bohatstvím. Toto bohatství se projevuje něčím, co humanitní environmentalistka Hana Librová nazývá ekologickým luxusem a na první pohled to není příliš vidět. Jsou to čas, pozornost, prostor, klid, příroda a bezpečnost.

Klidné hory ale počítají s člověkem, protože tu je z čeho se těšit a na čem pracovat. Znamená to především velice obezřetný a měkký turismus, citlivé hospodaření v lesích, extenzivní zemědělství, ochrannářský management, opravu

Křížek nedaleko Stadlbergu

foto Michaela Vlčková

památek a rozpadajících se stavení, houbaření, sběr lesních plodů, koupání v horských nádržích, radost z květnatých luk, rašelinných vod, meandrů, čistého vzduchu, nespočtu studánek, prostor pro umění, toulání se po tajemných lesích, objevování zbytků zmizelých lidských sídel, rozjímání nad vlastním životem, nebo nad dějinami, které místo zanechaly v rozporuplné a nádherné podobě jakési krajinné ruiny. O klidných horách nepřemýšlíme jako o bezzásahové zóně národního parku, nebo oplocené rezervaci. Klidné hory nabízí specifický způsob prožívání této unikátní krajiny – mohou být odpovědí na obrovské tlaky současné civilizace, která sice přináší bezprecedentní životní úroveň, ale za cenu postupné devastace přírody i hrozícího sebezničení.

Otisk člověka

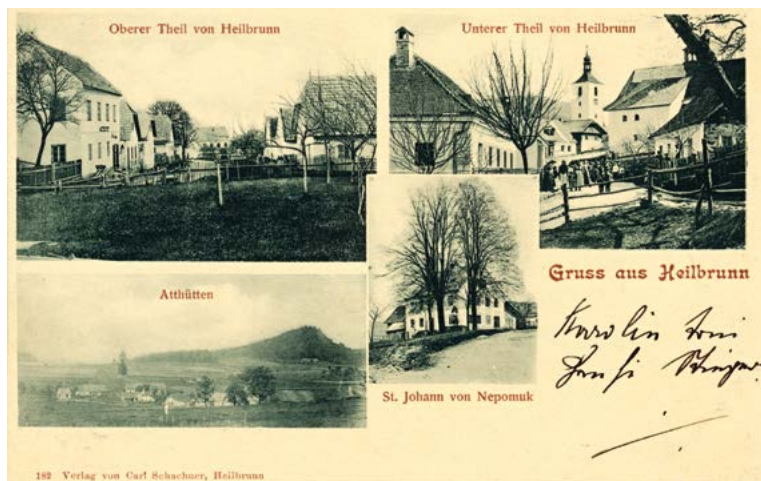
Mikuláš Zvánovec

Novohradské hory pro svou nadmořskou výšku, odlehlost a málo rozvinutou infrastrukturu uchovávají pozoruhodné kulturně-historické dědictví. Abychom porozuměli vyprávění krajiny, musíme se ponořit do její historie.

Oblastí Novohradských hor probíhaly ve středověku obchodní stezky, podél kterých vznikaly už v románském a gotickém období fortifikace a kostely. Území bylo od začátku 14. stol. trvalou součástí české koruny s kolonizačním vlivem rakouské šlechty, řeholníků i Vítkovců a Rožmberků, kteří založili hrad Nové Hrady a podobně jako na Třeboňsku se věnovali rybníkářství nebo pivovarnictví. Značného věhlasu nabyla ještě za posledních Rožmberků i výše položená Hojná Voda (zal. 1553 jako Vilémova Hora) jakožto lázeňské centrum s léčivými prameny, kam jezdily významné osobnosti rudolfinské éry. Prvními spolehlivě doloženými sklárnami jsou renesanční hutě v Pivonicích, Rapoticích, Bělé nebo na Dolním Příbrání, kde se vyrábělo páteříkové sklo do růženců.

Po třicetileté válce získal panství protestantských Švamberků velitel císařských vojsk a vítěz bitvy na Bílé Hoře pověřený potlačením stavovského povstání Karel Bonaventura Buquoy. Katolický francouzský rod Buquoyů se tak po vypořádání válečných zásluh stal hlavním zakladatelem sídel a tvůrcem krajiny Novohradských hor. Po předčasné generálově smrti převzala novohradské panství jeho žena Marie Magdalena, která iniciovala v roce 1630 výstavbu hojnovodského kostela sv. Anny. Ten plnil až do

Skládaná pohlednice s fotografiemi Hojně Vody (i s již zaniklým kostelem) a Starých Hutí z přelomu 19. a 20. století vydaná místním obchodníkem Karlem Schachnerem
archiv Romana Josefíka

výstavby kostela na Dobré Vodě funkci poutního místa. Buquooyové založili ještě před koncem 17. stol. sklárny v Nových Hradech, Lužnici a v Pohoří na Šumavě – hlavní rozmach sklářství ale přišel v polovině 18. stol., kdy byl z novohradských skláren do zahraničí vyvážen jako luxusní artikl bohatě zdobený český křišťál. V období rekatolizace došlo k úzkému prolnutí krajiny s barokní religiozitou, vznikla buquoyská komponovaná krajina s poutními kostely Dobrá Voda a Nejsvětější Trojice u Trhových Svinů.

Do vrcholné vlny zakládání skláren a brusíren můžeme zařadit Mlýnský Vrch (1757), Terčí Huť (1764), Jiříkovo Údolí (1774), Janovy Hutě (1777), Paulinu (1780), Stříbrné (1782) a Skleněné Hutě (1794). Vedle českého křišťálu se objevilo také sklo zdobené zatavenými rubínovými nitkami. Díky severočeským osadníkům v kraji zdomácněla podmalba na skle. Zlepšil se přístup k lesním zdrojům, byla vybudována síť lesních cest a zejména pak tzv. Buquoyská vodní cesta, která umožnila plavení dříví z Horního hvozdu přes České Budějovice do Prahy. Součástí byly vodní nádrže zvané

Černé Údolí se sklárnou a sklářskými domky
archiv Romana Josefíka

klauzy, které umožňovaly zvyšovat stav vody na plavebních úsecích. Jiřícká nádrž, Mlýnský rybník, Huťský rybník, Uhlištěský rybník, Kapelunk a Zlatá Ktiš jsou dodnes dochované klauzy a představují vedle unikátních ekosystémů i výraznou technickou památku.

Průmyslová revoluce, ač omezená spíše na podhůří, přinesla panství značnou prosperitu. Romantismus 19. stol. rozvinul estetické nároky na přetváření krajiny. Ve stropnickém údolí byl založen jeden z vůbec prvních krajinářských parků svého druhu – Terčino údolí s lázněmi a letním sídlem hraběnky. Symbolickým vrcholem nové panské výstavby bylo zřízení empírového zámku v Nových Hradech, jehož zahrada a širší okolí byly až do poloviny 19. stol. postupně vybavovány prvky dotvářejícími velkorysou krajinářskou kompozici. Přibyl průhled z nového zámku zakončený dřevěným obeliskem u obory Kapinos a vodopád v Terčině údolí. Vyhlášení prvních chráněných rezervací v kontinentální Evropě – pralesů na Hojně Vodě a Žofíně (1838) – můžeme vnímat jako další projev důkladného promýšlení krajiny.

Buquoyské sklo zažilo během 19. stol. poslední období velké slávy, a to nejprve pro vynález tvrdého a neprůhledného hyalitového skla, v druhé polovině 19. stol. také díky sklu z nejmladší sklárny v Černém údolí, které bylo pod značkou „Schwarzthaler Glas“ oceňováno na výstavách po celém světě. Peníze přinášeli do regionu také mnozí poutníci a letní hosté, o čemž svědčí třeba pobyty českého historika Zikmunda Wintera na Hojně Vodě v letech 1893–1911, který zde pracoval na svém Mistru Kampanovi.

Začlenění Novohradska do nově vzniklé Československé republiky po první světové válce se setkało s nevolí místního zejména německy mluvícího obyvatelstva. Politické události meziválečné doby pak Novohradsko vehnaly do role sporného území, což se projevilo budováním celnic, kasáren nebo opevnění. V předvečer druhé světové války v roce 1938 to vyústilo ve vojenské střety. Pod záštitou zúčtování s nacistickou válečnou štvanicí došlo s koncem války k drakonickému pronásledování místního německého obyvatelstva, zabavování majetku a k nucenému vysídlení.

Brzy po vysídlení obyvatel se zostril dohled nad státní hranicí. Po komunistickém převratu v roce 1948 došlo k vojenskému zabezpečení hranice za využití smrtonosného elektrického zátarasu. Období železné opony s sebou přineslo desítky obětí na životech z řad civilistů i pohraničnicků. Zřízení hraničního pásma legitimizovalo po prvotním vydrancování území i demolici většiny lidských sídel a kulturních památek v blízkosti státní hranice.

Otevření Novohradských hor světu po roce 1989 odhalilo vysokou míru devastace, jakož i jedinečnou konzervaci historických artefaktů. Díky snaze soukromých osob, obcí nebo občanských iniciativ byly opraveny zanedbané památky jako tvrz Cukenštejn, kostely v Klení a na Pohoří nebo kaple na Mýtinách. Jinde je stav kulturních památek neutěšený, což se týká i řady typických usedlostí

Hráz klauzy Zlatá Ktiš
(rok 2025)

foto Mikuláš Vinař

rakouského typu – tzv. vierkantů. V Horním hvozdu, kde je památek méně, došlo v podmínkách porevolučního neo-liberalismu k vykoupení jádrového území několika málo kapitálovými vlastníky.

Novohradské hory tvoří jedinečný celek člověkem od středověku utvářené krajiny s významnou kulturní a spirituální hodnotou. Odlehlý region uchovává stopy nejen lokálního, ale i evropského kulturního vývoje. Kamenné snosy, zbytky hamrů a mlýnů, pozůstatky dřevoplavby, lovecké chodníčky, dubová stromořadí, staré hřbitovy, ovocné stromy zarůstající do lesů, ale i vzkazy pohraničnicků vryté do barokních kaplí nebo průseky po signální stěně představují stopy kulturně-historického otisku člověka a zároveň i autentický edukační materiál. Krajina je ve svém celku symbolickým mementem mori s poukazem na nezbytnost udržení ducha smířlivosti mezi lidmi různých národností, vyznání a přesvědčení. Jedinečnost mnohoveštvé scenérie a harmonická vazba sídel na krajinu vyžaduje uchování a ochranu. Taková ochrana je zároveň plně v souladu s mezinárodní iniciativou Evropského zeleného pásu dlouhodobě usilující o prohlášení celého někdejšího pásu železné opony světovým kulturním dědictvím UNESCO.

Poutní krajina

Michaela Vičková

Krajinu Novohradských hor formoval kromě hospodářského rozvoje také duchovní program, vepsaný do krajiny našimi předky. Se správou Rožmberků, v plné míře pak za Buquoyů vznikla barokní komponovaná krajina. Jejím středobodem je už víc jak tři sta let kostel Panny Marie Těšitelky v Dobré Vodě. K poutnímu místu směřovala síť cest, která spojovala nejen blízké vesnice a města, ale i místa vzdálená desítky kilometrů. Cesty lemované stromy tvoří dodnes patrné aleje, jiné byly osazeny drobnými sakrálními památkami, které sloužily jako ukazatele a označovaly místa zastavení i místa setkání procesí z různých směrů.

Dobrá Voda s kostelem na úpatí prostřední ze tří hor tvoří jakousi bránu do Horního hvozdu a zvýznamňuje panorama pro všechny, kdo do Novohradských hor míří z Třebońska nebo od Českých Budějovic. Výhledy z Dobré Vody do podhůří, Třeboňské pánve, až k Českomoravské vrchovině jsou mimořádně působivé. Ústředním symbolem poutního místa je pramen tryskající na úbočí Kraví hory, který se prostřednictvím zázraků zachycených v legendách zjevil místním lidem jako léčivý. U pramene byl vystavěn poutní kostel a vznikly i malé lázně. Dodnes si sem pro vodu jezdí lidé z blízka i z daleka.

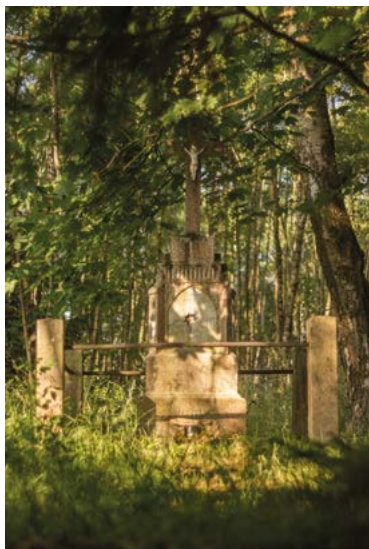
S léčivými prameny jsou spojena i další poutní místa Novohradských hor. Svatý Kámen (Maria Schnee) i Svatá Trojice, jejichž založení sahají do 16. století, mají kromě poutního kostela také kapli s pramenem léčivé vody. Někdejší lázeňské a poutní centrum Novohradských hor je

Kříž na starodávné poutní cestě z podhůří na Dobrou Vodu mezi Rychnovem u Nových Hradů a Chlupatou Vsí (vlevo)

foto Mikuláš Vinař

Poutní kostel Panny Marie Těšitelky na Dobré Vodě, kolorovaná fotografie z počátku 20. století (vpravo)

archiv Romana Josefíka

Hojná Voda (Heilbrunn), se studánkou a dnes již bohužel neexistujícím kostelem sv. Anny. Pramen najdeme i u kaple Hasenbrunn na Kamenské hoře u Střeziměřic a u zaniklých kapliček v Jetzkobrunn a v Meziluží, které bohužel nepřečkaly období komunismu.

Poutní místa Novohradských hor – zmiňovaná Dobrá Voda a Svatý Kámen, ale také Pohoří na Šumavě a Cetviny – byla významnými místy setkání poutníků z Čech a Dolního i Horního Rakouska. Jazyk a státní příslušnost nebyly pro poutníky podstatné. I dnes mají potenciál být místy setkání a smíření, místy víry a naděje.

Novohradské hory jsou krajinou poznamenanou pohnutým osudem. Po odchodu německy mluvících obyvatel začala opečovávaná kulturní krajina pustnout. Pozorné oko v ní ale dodnes dokáže rozeznat smysluplně a esteticky komponovanou krajinu. Někdejší obyvatelé svá políčka těžce vydobývali z kamenité půdy a vytvářeli kamenné

Pohled z Dobré Vody na Horní Stropnici s kostelem sv. Mikuláše a Nové Hradý s kostelem sv. Petra a Pavla a s několika alejemi

foto Michaela Vlčková

snosy, které v dlouhých liniích zarůstají do lesních porostů. Vesnice, které se nepodařilo dosídlit, nebo musely ustoupit hraničnímu pásu, byly zbořeny. Zahrady zarostly, políčka byla scelena nebo zalesněna. Velikost a sláva poutních procesí minula a kostely se vyprázdnily.

V šedesátých letech byl zbořen kostel sv. Anny, vystavěný na začátku buquoyské éry na místě tehdy zvaném Vilémova hora, později Hojná Voda. I k dalším kostelům se otočily dějiny zády – zejména za minulého režimu, který poutní tradici potlačil na hranici zániku. Zmizelo množství kapliček a drobných sakrálních památek, které lemovaly poutní cesty. Zanikly i samotné cesty – ztratily svůj smysl, zarostly, byly rozorány, zmizely v pastvinách, nebo za elektrickými dráty. Krajina spolu s původními obyvateli přišla i o paměť a příběhy, které ji formovaly.

Díky určitému duchovnímu náboji a krajinné kompozici přesto zůstala krajinou poutní. Je mimořádná nejen pro zachovalou přírodu, ale i pro svůj spirituální náboj. Do Novohradských hor je zapsán duchovní odkaz doby, kdy tudy pocházela procesí poutníků, kteří zde hledali uzdravení, odpuštění a smíření. Charakter poutnictví se proměnil. Už nevidíme pochodující společenství, která

Kostel sv. Linharta
v Pohorské Vsi (rok 2025)
foto Mikuláš Vinař

by rituálem doplňovala svou náboženskou praxi. Síla ani kouzlo vykonání pouti jako osobního prožitku ale nezmi-zelo. Novohradská krajina se stává znovu ideálním místem pro putování. Poutníky sem táhne zvláštní atmosféra a ge-nius loci. Relativně opuštěná krajina dává člověku prostor k usebrání a kladení si podstatných otázek. V tomto duchu jde o krajinu intimní.

Novohradské hory dosud nedotčené masovým turis-mem jsou ohroženy možným přetvořením v rekreační oblast s atrakcemi a infrastrukturou pro turisty. Nepromy-šlené zásahy do krajiny sledující především ekonomické zájmy a rozvoj turistického ruchu, neúměrné navyšování ubytovacích kapacit prostřednictvím apartmánových hotelů, komerční zábavní parky, nekoordinovaná výstavba v místech zaniklých obcí a podobné aktivity, mohou vést k nevratným proměnám krajiny a ke ztrátě její autenticity. Takový vývoj by narušil nejen přírodní bohatství Novohrad-ských hor, ale vedl by i ke smazání svébytného charakteru poutní krajiny. Pokud zůstanou Novohradské hory oblastí

Dubová alej jako součást
komponované krajiny na
Novohradsku
foto Michaela Vlčková

se zachovalou přírodou, čistou vodou a také s ohleduplnou péčí o kulturní dědictví – pokud zůstanou „klidnými ho-rami“ bez množství turistických atrakcí, a pokud zároveň zůstane zachována volná průchodnost, zůstanou i nadále poutní krajinou.

Krajina Novohradska z.s.
ve spolupráci s Přírodovědeckou fakultou
Jihočeské univerzity, Agenturou ochrany
přírody a krajiny ČR
a Biologickým centrem AV ČR

editor: Ondřej Šebestík
sazba písmy Hagrid a Quercus: Mikuláš Vinař

2025